

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію І. В. Карівця «Повсякдення у просторі соціально-філософської рефлексії: теорії, елементи та принципи дослідження», представлену до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертаційне дослідження І.В. Карівця присвячено важливій та науково-актуальній темі. Повсякдення на протязі декількох останніх десятиліть привертає увагу дослідників в галузі соціальної філософії, провокує дискусії та ставить нові питання кожного дня. Повсякдення обговорюється на принципово різних рівнях осмислення буття людини – від теорій високого рівня абстракцій (аналіз яких ми знайдемо в дисертації) до популярних книжок з серії «Повсякденне життя доби...». Розповсюдженість та багаторівневість проблеми демонструє нам її актуальність для сучасної людини в цілому. Отже, спроба створити метатеорію повсякдення, що її пропонує дисертант, є відгуком на питання, які ставить перед нами наш час. Такий підхід можна тільки вітати.

Текст дисертаційного дослідження демонструє широку гуманітарну освіченість автора, здатність аналізувати теорії повсякдення, створені на різних теоретичних платформах. Це надає авторові можливість позбутися умоглядної спекулятивності та жонгливання поняттями. Сучасний момент розвитку соціальної філософії потребує глибокого узагальнюючого дослідження проблеми повсякдення, що й намагається зробити дисертант. Варто підкреслити серйозну наукову сміливість автора, отже взявся за створення підвалин метатеорії повсякденності можливо тільки будучи впевненим в своїй силі. Автор має здавати собі справу в тому, що представники різних теоретичних течій матимуть до нього претензії щодо розуміння їхньої ролі в дослідженнях повсякдення. Можна сказати, що зазначеної в тексті мети автор досяг. Ми можемо прослідкувати вирішення поставлених у вступі завдань по тексту роботи та в висновках.

Визнаючи наукову сміливість автора та загальну логічність дослідження, хотілося б зауважити, що подекуди він робить надто вільні узагальнення навіть в постановці проблеми, які дещо знижують позитивне враження від тексту. Так, наприклад, у Вступі ми можемо побачити твердження про те, що «повсякдення є мало розробленим поняттям». Це твердження дещо дивує, отже, з проблеми повсякдення написано тонни літератури. За сторінку автор вимагає створення метатеорії повсякдення. Якщо проблема мало розроблена, як ми можемо казати про метатеорію? Для рівня докторського дослідження подібні «широкі жести» вже неприпустимі.

Певну еkleктичність бачимо й в формулюваннях предмета та об'єкта дослідження. Автор визначає *об'єктом* свого дослідження *феномен* повсякдення, а *предметом* – теорії, елементи та принципи дослідження повсякдення. Об'єкт виглядає зашироким та не дуже пов'язаним з предметом. Це виглядає заслабким для дослідження вищого кваліфікаційного рівня. Позначаючи «феномен» об'єктом дослідження автор не робить феноменологічний підхід центральним в методології дослідження. На думку опонента, цей момент потребує ретельного роз'яснення. Водночас, описання

методології дослідження є скоріш визначенням певних наукових тенденцій, що їх фіксуємо в розвитку філософського знання. Якщо автор вивчає феномен повсякденності, до цього треба ставитись відповідально – розуміння, чим є феномен, визначає методологічну спрямованість автора.

Логіка дослідження є зрозумілою та обґрунтованою. При цьому під час читання виникає багато питань, яких можна було запобігти. Якщо б автор йшов від визначення поняття повсякдення, якого він дотримується, від аналізу поняття повсякдення в сучасній науці, мабуть, питань було б менше. Автор використовує поняття повсякдення як щось загальнозрозуміле, але це не так.

Говорючи про враження від роботи в цілому, маю завважити, що авторові не завжди вдається не впасти в описовість та спрощення – надто високий рівень узагальнення він намагається взяти. На такому рівні має бути ретельно прописана методологічна база дослідження, яка продемонструє можливість поєднання методологічних прийомів з абсолютно різних наукових напрямків. Як представник скоріш феноменологічного напрямку інтерпретації проблеми повсякдення, опонент вбачає в підході дисертанта певну еклектичність, яка не прояснена. Найбільший момент незгоди опонента з дисертантом полягає в тому, що опонент вважає помилковим шлях максимального розширення розуміння повсякдення, яким йде дисертант. По факту, повсякдення синонімізується з буденністю, рутинністю, а також опціонально з екзистенцією тощо. Отже, якщо звернутися до феноменологічної спадщини, він йде скоріш не за Альфредом Шюцем, а за Бернхардом Вальденфельсом. При цьому в роботі ми не побачимо аналізу кардинальних відмінностей в інтерпретації повсякдення, що містять роботи згаданих теоретиків. Розвиток вивчення повсякдення поданий в роботі як кумулятивний та практично безконфліктний процес.

Дозволю собі декілька слів по окремим розділам роботи. Перший розділ присвячений власне теоретичним напрацюванням, що вже існують в осмисленні проблеми повсякдення. Авторові цих рядків здається, що зручніше було б розглянути рівень сучасного осмислення проблеми повсякденності за теоретичними напрямками – отже, феноменологія від Гуссерля, через Гайдеггера до Вальденфельса. Отже, рівень дослідженості проблеми виглядає дещо еклектично, що не є бажаним для роботи вищого кваліфікаційного рівня. Перший розділ загалом написаний не проблемно, описово. До числа загальних зауважень відноситься також бажання автора надавати нові сенси існуючим поняттям: наприклад, Гуссерль поняття інтенційності розуміє так, а ми будемо інакше, всі розуміють матрицю так, а ми будемо інакше тощо. Це ми бачимо на протязі всієї роботи. Інтерпретувати це як авторське бачення, звичайно, можна, але не дуже зрозуміло, навіщо. В цьому контексті дивно виглядають, наприклад, звинувачення в соліпсизмі на адресу Канта. Чи твердження про те, що «психіка інтенціональна, а свідомість – ні». Це в другому розділі. А в третьому автор розмірковує про інтенційність свідомості. Подібне «авторське» бачення відомих концептів дещо ріже око.

В конкретних параграфах роботи автор захоплюється суміжними аспектами дослідження та подекуди забуває про власне повсякденність. Граничне розширення поняття не йде на користь дослідженню. Параграфи, присвячені античній та середньовічній філософії, відверто розчаровують

відсутністю наукової проблеми. Якщо б автор звернувся до концепції «еквівокації» чи до досліджень школи Аналів, він побачив би багато важливого для себе в контексті розуміння специфіки переживання повсякденності. При всій любові опонента до М.М. Бахтіна його розрізнення карнавального та повсякденного виглядає дещо дивним з сучасної точки розвитку гуманітарного знання. Втискування всього нового часу в пару абзаців виглядає не менш дивним та непослідовним. Якось на бігу автор згадує проблему індивідуальності, яка є колосальним самостійним масивом, в якому вирують пристрасті та битви. В тексті нашої дисертації все зрозуміло, описано та вивчено. Для рівня докторської дисертації такі узагальнення неприпустимі.

Ми бачимо багато достатньо вільних інтерпретацій тверджень класиків філософської думки. Наприклад, автор стверджує, що «Трансцендентальний рівень повсякдення визначає людину як маріонетку апріорних структур пізнання та сприйняття, які збігаються з конституцією людини та навколишнього світу» (параграф 1.2). Це сильне твердження, яке треба довести. Крім того, незрозуміло, до чого тут повсякдення. Кант розмірковує про пізнання. Де повсякдення? Здається, автор дещо змішує трансцендентальне та апріорне.

Автор, повторюся, синонімізує повсякденне з банальним чи рутинним. Тобто йде шляхом Б. Вальденфельса, якого він не називає тут. «...чіткої межі між повсякденним і неповсякденним не існує; неповсякденне є містком між одним і наступним повсякденням і щоб пом'якшити цей перехід часто використовуються ритуали переходу, як релігійні, так і світські (секуляризовані). Крім цього, повсякдення немає меж; ми не можемо чітко сказати де воно завершується, а де починається; є моменти неповсякденного, але вони є лише містками переходу до наступного етапу повсякдення». Якщо не має ані межі, ані визначення, то що ми вивчаємо? В настанові автора ми насправді не знайдемо, що таке повсякдення, отже для кожної людини повсякдення є своїм власним (як для лікаря хвороби – повсякденність, а для звичайної людини – ні). Як ми можемо вивчати феномен, якщо ми навіть описати його не можемо? Далі в тексті автор синонімізує екзистенцію та повсякдення. На думку опонента, це є порушенням принципу леза Оккама. Навіщо творити нові сутності поза потребою? У висновках до розділу ми побачимо навіть твердження: «У даному дослідженні ставиться завдання зрозуміти повсякденне життя людей як певної єдності душі і тіла, матерії і духу, суб'єкта і об'єкта тощо». Яким чином все це може бути описане як повсякденність?

Таким саме питання виникають й до другого розділу роботи. Тут дослідник намагається поєднати свій інтерес до філософії тіла з необхідністю писати про повсякдення. Автор твердить: «Темпоральність тілесності визначається тим, що тіло старіє, воно з часом зношується. Тому час також стає важливим для дослідника повсякдення». Як перша фраза пов'язана з другою? За такою логікою будь-що має відношення до повсякденності. Як тоді її досліджувати? Доречи, чому окремих параграф виділений, скажемо, для Мерло-Понті, а для такого значущого дослідника тіла, як Ж.-Л. Нансі, не знайшлося місця. Філософія тілесності насправді є дуже плідним матеріалом

для дослідника повсякдення, але автор, здається, не зміг розкрити цей потенціал в повному обсязі.

Далі автор звертається до дослідження проблеми часу у її зв'язку з проблематикою повсякдення. Коли дивишся на план дисертації, бачиш добре структуровану роботу з чіткою логікою та застосуванням матеріалів з різних сфер гуманітарного знання. Але дуже часто такий широкий охват обертається на скорочені описи, які потребують ще пояснень. Це дуже досадно, отже висхідна позиція дослідження виглядає дуже перспективно та переконливо. Певні фрагменти підрозділу про час нагадують скоріш побутові розмови, ніж теоретичний аналіз. Ось, наприклад: «Сучасна людина «не має часу». Вона заклопотано крутиться у житті, щоб встигнути....А що встигнути? Сучасна людина каже: «Все, або нічого». Вона надає перевагу миттєвості одного дня. Таке сприйняття часу не може привести до поняття розвитку, яке означає певну поступовість у часі». На чому ці твердження ґрунтуються? Узагальнення про «сучасну людину» якимось дивно виглядають в теоретичному творі рівня докторської дисертації.

Опонента здивувала відсутність згадок про таких відомих теоретиків як Норберт Еліас та Ніклас Луман в параграфі, присвяченому дослідженню звички як елемента повсякденності.

В третьому розділі роботи розгортається описання феномену повсякденності в контексті буденності та рутини. Автор ставить питання на кшталт «Чи можемо ми назвати свідомою людину, яка живе повсякденним життям?» Риторичне твердження.

Дуже слушно автор звертається до аналізу феномену здорового глузду, але дещо змішує глузд з раціональністю. Реалістичність глузду – дуже сумнівна річ. Здоровий глузд підштовхує людину годувати домового. Тому твердження, що світ здорового глузду є світ матеріальних об'єктів, не зовсім зрозуміло.

Певне здивування в опонента викликав параграф 3.4., присвячений метафізиці повсякдення. Парадоксальні твердження автора на кшталт «повсякдення метафізично, бо об'єктивно» або «індивідуальне це універсальне» потребують пояснень.

Інколи бажання автора використати красиву метафору грає з ним злий жарт. Наприклад, назва параграфу 3.5.1. «Остаточне колонізування повсякдення» викликає подив. А де попереднє? Про колонізування взагалі не йшлося.

Опоненту здається, що наявність розлогих розвідок проблем містики, метафізики тощо не дуже виправдано в контексті досліджуваної теми. Вони постають змушено узагальнюючими та не надають можливості автору продемонструвати повноцінний аналіз досліджуваних явищ.

Поєднання дуже високого рівня узагальнення, який пропонує нам автор, з бажанням якнайкраще описати досліджуваний феномен надто часто створюють відчуття описовості. Автор просто не може вмістити в текст всі обґрунтування, які внутрішньо в тексті відчуваються. Дуже шкода, бо погляд на структуру роботи насправді надихає на змушене чекати на насправді оригінальне дослідження. Інколи цю оригінальність важко розгледіти за описовістю. Параграфи про диво в контексті вивчення феномену повсякдення насправді створюють оригінальну оптику бачення проблеми повсякдення. При цьому

опоненту і в цьому контексті хотілося б більшої чіткості, теоретичної обґрунтованості та відходу від есеїстичного стилю, який притаманний роботі в цілому.

Є й дрібні зауваження, що стосуються формулювань тощо. Наприклад, метою дисертаційного дослідження названо «осмислення теорій повсякдення». «Осмислення» (як і аналіз, дослідження тощо) не може бути метою дослідження такого рівня, докторське дослідження претендує на створення нових концепцій та висновків подібного рівня. В роботі є також досадні помилки, можливо, коректорські. Так, неодноразово використовується поняття компліментарності, хоча з контексту зрозуміло, що йдеться про комплементарність.

Опонент здає собі справу, що більша частина зауважень до тексту продиктована принциповою різницею теоретичних позицій дисертанта та опонента. Віддаючи данину тому ракурсу бачення проблеми повсякдення, який представлено в дисертації, опонент відчуває потребу у постійному сперечанні з твердженнями автора. При цьому опонент розуміє, що така розширювальна стратегія інтерпретації повсякдення та розгляд його у протиставленні неповсякденному є достатньо поширеною в сучасній гуманітарній науці. Найбільш значні претензії опонента до тексту дисертації мають, таким чином, дискусійний характер.

Дисертація І.В. Карівця «Повсякдення у просторі соціально-філософської рефлексії: теорії, елементи та принципи дослідження», є завершеним самостійним, інноваційним дослідженням і відповідає усім вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, що висуваються до дисертаційних досліджень, а її автор, Карівець Ігор Володимирович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Доктор філософських наук,
професор кафедри філософії
природничих факультетів
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

О. А. Довгополова

Підпис проф. О.А. Довгополової засвідчую

Вчений секретар Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

С.В. Курандо

17.09.15

